

Din ve Bilim
Muş Alparslan Üniversitesi
İslami İlimler Fakültesi Dergisi

Din ve Bilim – Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi
Region and Science - Journal of Muş Alparslan University Faculty of Islamic Sciences
e-ISSN: 2667-7717 Haziran / June 2025, 8(1): 113-129.

Van Yöresi Taziye Merasimlerinde Dinî, Sosyal ve Kültürel Etkinlikler¹
Religious, Social and Cultural Activities in Condolence Ceremonies in Van Region

Mahmut DÜNDAR

Prof. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Eğitimi Anabilim Dalı
Prof. Dr., Van Yüzüncü Yıl University, Faculty of Divinity, Department of Religious
Education, Van/Türkiye
mahmutlardan@hotmail.com
ORCID: 0000-0003-1856-6494

Münir ECER

Doç. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Eğitimi Anabilim Dalı
Assoc. Prof. Dr., Van Yüzüncü Yıl University, Faculty of Divinity, Department of Religious
Education, Van/Türkiye
m.ecer@yyu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-0486-1460

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 18 Mart / March 2025

Kabul Tarihi / Date Accepted: 27 Mayıs / May 2025

Yayın Tarihi / Date Published: 30 Haziran / June 2025

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

DOI: <https://doi.org/10.47145/dinbil.1660796>

Atıf / Citation: DüNDAR, Mahmut & Ecer, Münir. “Van Yöresi Taziye Merasimlerinde Dinî, Sosyal ve Kültürel Etkinlikler”. *Din ve Bilim - Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 8/1 (Haziran 2025): 113-129. doi: <https://doi.org/10.47145/dinbil.1660796>

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism was detected.

web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dinbil> | **mailto:** dinbil@alparslan.edu.tr

Published by Muş Alparslan Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi / Muş Alparslan University,
Faculty of Islamic Sciences, Muş, 49250 Turkey.

¹ Bu çalışma, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP) birimi tarafından SBA-2022-9840 koduyla desteklenen “Van Yöresi Defin Taziye Merasimlerinde Dini Sosyal ve Kültürel Etkinlikler” başlıklı proje kapsamında üretilmiştir.

Öz

Taziye; birinin vefat etmesinin ardından düzenlenen cenaze ve defin işlemlerinden sonra vefat edenlerin yakınlarına başsağlığı dilemek amacıyla yapılan ziyareti ifade eden bir kavramdır. İslam tarihinde taziye, bir gelenek olarak süregelmeyle birlikte Müslüman toplumların örf, adet ve kaidelerinden de etkilenmiştir. Bugün Türkiye'nin hemen her bölgesinde farklı uygulama ve formlarda olsa bile taziye geleneği devam etmektedir. Bu çalışmanın amacı Van yöresinde cenaze ve defin işlemlerinin ardından düzenlenen taziye merasimlerini ele almak ve bu merasimlerdeki dinî, sosyal ve kültürel etkinlikleri ortaya koymaktır. Çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden vaka (durum) çalışması desenine göre yürütülmüştür. Vaka (durum) çalışması, bir olay veya olgunun araştırılması gereken bir durum olarak kabul edildiği ve problemlerin belirlenmesiyle araştırmaya konu edildiği bir araştırma desendir. Burada Van yöresindeki taziye geleneği araştırılmayı bekleyen bir durum olarak kabul edilmiştir. Araştırmanın verileri durum çalışmasıyla yürütülen saha çalışmalarına uygun olarak gözlem ve görüşme teknikleri kullanılarak toplanmıştır. Burada taziye kavramı, ilişkili kavramlar ve İslâm düşüncesindeki konumu ile ilgili bilgiler, ilintili kaynaklar göz önünde bulundurularak temellendirilmiştir. Gözlem aşamasında araştırmacılar taziye merasimlerinde katılımcı gözlemci olarak yer alıp araştırmanın amacına ilişkin kayıtları tutmuş ve verileri toplamıştır. Görüşme aşamasında ise taziye merasimlerinin aktif rol alıcılarını oluşturan din görevlileri, yönetici ve kanaat önderleriyle yarı yapılandırılmış derinlikli mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Gözlem ve görüşmelerden elde edilen veriler araştırmacılar tarafından içerik analizine tabi tutulmuştur. Yapılan içerik analizi neticesinde araştırmanın amaç ve hedeflerine uygun olarak beş tema elde edilmiştir. Bu temalar; taziye merasimlerinde düzenlenen dinî ve sosyal etkinlikler, bu merasimlerde öne çıkan informal din eğitimi uygulamaları, bu eğitim uygulamalarında kullanılan yöntemler, eğitim faaliyetlerini aktif olarak yöneten kişilerin özellikleri ve taziye merasimlerinde düzenlenen bütün bu etkinliklerin yöre halkının dinî ve sosyal hayatındaki etkisidir. Söz konusu temalar birer bulgu başlıklarına dönüştürülerek elde edilen verilerden ortaya konulan alıntılar ile mevcut literatür ve araştırmalar çerçevesinde yorumlanıp tartışılmıştır. Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre taziye merasimlerinde informal din eğitimi kategorisine dahil edilebilecek çeşitli etkinlik ve sunumlar icra edilmektedir. Başka bir ifadeyle taziye merasimlerinde düzenlenen dinî, sosyal ve kültürel faaliyetler informal din eğitimi kategorisinde değerlendirilebilecek etkinlikleri oluşturmaktadır. Bu etkinlikler yöredeki din görevlileri ve kanaat önderleri tarafından düzenlenmekle beraber yöre halkı tarafından da talep edilmekte ve benimsenmektedir. Bu durum söz konusu merasimlerin sürdürülebilirliğini teşvik etmektedir. Çeşitli rivayetlere de dayandırılarak sürdürülen bütün bu etkinlikler, yöre halkının taziye merasimlerinde bir gelenek halini almıştır.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, İnformal Din Eğitimi, Taziye, Defin, Van.

Abstract

Condolence is a concept that refers to a visit made to the deceased's relatives after the funeral and burial procedures held after the death of someone, to offer condolences. Condolence has continued as a tradition in Islamic history, but it has also been influenced by the customs, traditions, and rules of Muslim societies. In other words, condolence is a ceremony that Muslim societies have practiced throughout history, although it has also been influenced by the established traditions and habits of societies that have accepted Islam. Today, the tradition of condolence continues in almost every region of Turkey, albeit in different practices and forms. This study aims to examine the condolence ceremonies held after funeral and burial procedures in the Van region and to reveal the religious, social, and cultural activities in these ceremonies. The study was conducted according to the case study design, which is one of the qualitative research methods. A case study is a research design in which an event or phenomenon is considered a situation that needs to be investigated, and the problems are identified, and the subject of the research is determined. Here, the condolence tradition in the Van region is considered a situation waiting to be investigated. The data of the research were collected in two stages, namely observation and interview. The theoretical infrastructure of the research was created with the data obtained from the document review, and its place in the literature was determined. Here, the concept of condolence, related concepts, and information about its position in Islamic thought were based on relevant sources. In the observation stage, the researchers participated in the condolence ceremonies as participant observers and kept records related to the purpose of the research and collected data. In the interview stage, semi-structured in-depth interviews were conducted with religious officials, administrators, and opinion leaders who constitute the active participants of the condolence ceremonies. The data obtained from the observations and interviews were subjected to content analysis by the researchers. As a result of the content analysis conducted, five themes were obtained following the aims

and objectives of the research. These themes are religious and social activities organized in condolence ceremonies, informal religious education practices that stand out in these ceremonies, methods used in these educational practices, characteristics of the people who actively manage the educational activities and the impact of all these activities organized in condolence ceremonies on the religious and social life of the local people. The themes in question were transformed into finding titles, and the quotations from the obtained data were interpreted and discussed within the framework of existing literature and research. According to the results obtained from the research, various activities and presentations that can be included in the category of informal religious education are carried out in condolence ceremonies. In other words, religious, social, and cultural activities organized in condolence ceremonies constitute activities that can be evaluated in the category of informal religious education. These activities are organized by religious officials and opinion leaders in the region and are also requested and adopted by the local people. This situation encourages the sustainability of these ceremonies. All these activities, which are also based on various narrations, have become a tradition of the condolence ceremonies of the local people.

Keywords: Religious Education, Informal Religious Education, Condolence, Burial, Van.

Giriş

İslâm dini, insanoğlunu şerefli bir varlık olarak kabul etmekte, insanın vefatından sonra dahi önemsenmesini ve değerli görülmesini istemektedir. Bu sebeple vefat eden bir insana sıradan bir cansız varlık gibi muamele edilmemektedir. Müslüman toplumlarda vefatından sonra bir insan için cenaze merasimi tertip edilmektedir. Cenaze merasimi, genel olarak bir Müslümanın vefat etmesinden sonra namazının kılınması için düzenlenen törene verilen isimdir. Nitekim bu namaza da cenaze namazı ismi verilmektedir. Cenaze namazı, farz-ı kifâyedir. Farz-ı Kifâye, bir yerleşim yerinde birkaç Müslümanın yerine eda edeceği bir farzın yükümlülüğünün diğerlerinin üzerinden kalkması demektir. Bunun karşısı da farz-ı ayndır. Farz-ı ayn ise, herhangi birilerinin yerine getirmesi ile diğerlerinin üzerindeki sorumluluğun kalkmadığı, sorumluluğun kalkabilmesi için her bir Müslümanın ayrı ayrı yerine getirmesi gereken bir farzdır. Cenâze namazı, farz-ı kifâye bir ibadet olarak, vefatın gerçekleştiği bir yerde birkaç kişinin kılması ile diğerlerinin üzerindeki sorumluluğun da yerine gelmiş olduğu bir ibadettir. Cenâze namazı, kıyam ve tekbir ile yerine getirilen bir ibadettir. Bu namazı kıldırma en ehliyetli olan kişiler esasen yöneticilerdir. Ancak yöneticinin bulunmaması durumunda bu vazifeyi imamlar yerine getirir. Ancak namazı kıldırarak olan imamın aklen baliğ olması zorunludur. Namaza iştirak eden Müslümanlar da abdestli olmalıdır. Fıkhen diğer namazları geçersiz kılan durumlar cenaze namazını da geçersiz kılar.² Hz. Peygamber döneminde vefat eden Müslümanlar için bu ibadet yerine getirilmiş, kendisi de cenaze namazı kıldırılmıştır. Hadis literatürü incelendiğinde de Hz. Peygamber'in bu konulara ilişkin 1000 dolayında hadisinin bulunduğu kaynaklarda yer almaktadır.³

Cenaze namazı özelde vefat eden kişi, genelde de bütün Müslümanlar için oldukça önem taşıyan bir ibadettir. Zira bu ibadet, ifade edildiği gibi öncelikle insana verilen yüksek değer göstergesidir. Cenazeye iştirak etmekle sorumlu diğer Müslümanlar için de bu ibadet önem arz etmektedir. Nitekim bir Müslümanın cenaze namazını kılmak öncelikle aynı dini inancın ortak duygularını paylaşmaktır. Cenaze namazını kılan biri, İslâm dininin bir inananı olarak bu dinde emredildiği gibi hareket etmekte, vefat eden kişiye değer vererek ona dua etmektedir. Öte yandan bu ibadet, aynı dini inancı paylaşan insanları ortak bir sosyal ortamda buluşturmaktadır. Bu yönüyle bakıldığında cenaze merasiminin dinî bir sosyalleşme alanı veya ortamı olduğunu ileri sürmek mümkündür.

Müslümanlar tarafından vefat eden kişinin cenaze namazının kılınmasının ardından mezarlığa götürülerek kendisi için hazırlanan mezara bırakılması, yani İslâmî usullere göre gömülmesi suretiyle uğurlanmasına İslâm ilmiyal literatüründe defin adı verilmektedir. Defin işlemlerinin gerçekleştirilmesi esnasında çeşitli kurallara riayet edilmektedir. Buna göre cenaze, öncelikle vakur bir halde; zikir, dua ve güzel sözlerle defin işleminin gerçekleştirileceği yere götürülür.⁴ Mezarlığa varılıp defin için gerekli

² TDV, *İlmihal* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002), 360-362.

³ Şemsettin Kırış, "Hz. Peygamber'in Cenaze ile İlgili Uygulamaları", *TARR* 2/1 (2017), 43.

⁴ Mustafa Uzunpostalci, "Defin", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994), 9/86.

hazırlıklar tamamlandıktan sonra vefat eden kişi kabre indirilirken kible tarafına döndürülür ve sağ yanı üzere bırakılır. Defin işlemini gerçekleştiren Müslümanlar vefat eden kişi için dua eder. Defin işleminin gerçekleştirilmesinden sonra ise Kur'an okunur ve hazır bulunan imam tarafından telkin duası yapılır.⁵

Cenaze namazında olduğu gibi defin işlemlerinde de İslâm dininin insana verdiği değer izleri görülmektedir. Nitekim vefat eden bir insanın cansız bedeninin rastgele bir şekilde gömülmesine müsaade edilmemektedir. Bu işleme defin ismi verilmekte, Müslüman olarak vefat eden kişinin dua, zikir ve Kur'an eşliğinde defnedilmesi sağlanmaktadır.

İslâm dininde insana verilen değer, vefatının ardından defnedilmesiyle sona ermemektedir. Müslümanlar, insana atfedilen değeri kendisinden sonra taziye adı verilen etkinlikler aracılığıyla devam ettirmekte, böylelikle hem vefat eden kişiye hem de yakınlarına teselli ve başsağlığı dilemektedir. Vefat eden bir kimsenin taziyesine gitmek müstehap olarak kabul edilmiştir. Ancak taziye ziyareti için müstehap olan süre 3 gün ile sınırlandırılmıştır. Taziye sahiplerinin normal hayata dönmesi veya vefat eden kişinin yokluğuna alışabilmesi için üç günden sonra yapılan taziye ziyaretleri mekruh görülmüştür. Ancak cenazenin gerçekleştiği yerleşim yerinde bulunmayan ya da vefat hadisesinden haberdar olamayanların üç günden sonra da taziye ziyaretinde bulunmalarında herhangi bir sakınca görülmemiştir.⁶

Taziye ziyaretleri Müslümanlar arasında dayanışma, yardımlaşma ve iş birliğini canlı tutan bir özelliğe sahiptir. Nitekim taziye ziyaretinde bulunanlar vefat eden kişinin yakınlarına başsağlığı dilemekte ve vefat eden kişi için dua etmektedir. Bu durum beden ve ruhen yasın paylaşıldığı, inanç ile beraber ortaya çıkan ortak duyguların bir araya geldiği ortamlara dönüşmektedir. Vefat eden kişinin yakınları da bu inanç ve ortak duygulardan güç almakta, yapılan dualarla teselli bulmaktadır.

Taziye merasimleri köken olarak eski, işlev olarak da köklü olmakla beraber çeşitli değişim ve dönüşüme de uğramaktadır. Bu bağlamda taziye merasimlerinde düzenlenen etkinliklerin zamana, yöreye ve kültüre bağlı olarak farklı kodlara sahip olduğu da dikkatlerden kaçmamaktadır.⁷ Son zamanlarda Türkiye'nin doğu kesimlerinde belli yerleşim yerlerine hitap edecek şekilde 'taziye evi' adı verilen mekanlar tesis edilmektedir. Çoğu zaman bir cami müstemilatı içerisinde tesis edilen bu mekanlar, yakını vefat eden kişiler tarafından kullanılmakta, başsağlığı burada kabul edilmektedir. Taziye evi, vefat eden kişinin evinin aynı zamanda kalabalığa maruz kalmaması, yas sahiplerine daha fazla yük olunmaması açısından kolaylaştırıcı bir yapıya sahiptir. Fiziksel bir ortam olarak ortaya çıkması yeni olsa da taziye evlerinin bir ihtiyaç olması yönüyle dinî, geleneksel ve kültürel kodları oldukça köklü bir geçmişe dayanmaktadır.⁸

Cenaze, defin ve taziye ile ilgili olarak literatürde pek çok çalışma yer almaktadır. Bu çalışmalar söz konusu merasimlerin tarihsel serüveni, farklı dinlere göre ortaya çıkış biçimleri ve çeşitli yörelere göre uzantıları ve değişim sürecini konu edinmektedir. Burada çalışmanın konusu ile de ilişkili olarak konunun İslâm dini, Türkiye ve saha araştırmalarını yansıtan literatür üzerinde durulacaktır. Daha sonra bu çalışmanın söz konusu literatürden ayrılan özgün boyutları ortaya konulmaya çalışılacaktır.

İslâm dininde cenaze ve taziye ile ilgili geleneği konu alması bakımından Kırış'ın çalışması örnek verilebilir. Bu çalışmada Hz. Peygamber'in cenaze uygulamaları ele alınmıştır. Bu çalışmada Hz. Peygamber'in cenazelerde ne tür uygulamalara yer verdiği, hadis külliyatının "Kitâbü'l-Cenâiz"

⁵ TDV, *İlmihal*, 366-368.

⁶ TDV, *İlmihal*, 369-370.

⁷ Celil Abuzar, "Şanlıurfa'da Değişen Toplumsal Yapıda Taziye Geleneği", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 10/2 (2010), 259-274; Erkan Dikici - Seda Büyükdoğan, "Değişmeyen Ölüm Gerçeği Karşısında Değişen Taziye Kültürü: Kayseri/Tokmak Köyü Avşar Türkleri Örneği", *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi* 4/1 (2020), 49-67; Mustafa Hakkı Ertan, "Sosyolojik Açıdan Batman ve Yöresindeki 'Taziye Geleneği' ve Bu Geleneğin Anadolu Taziye Kültürü ile Karşılaştırılması", *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi* 1/1 (2012), 949-962.

⁸ Ogun Coşkun - Alperen Kayserili, "Köklü Bir Kültürün Uzantısı Olarak Ağrı'da Taziye Evleri", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 23/3 (2019), 1109-1130.

bölümleri üzerinden irdelenmiştir.⁹ Türkiye’deki cenaze ve taziye merasimleri ile ilgili çalışmalar, bu merasimlere ilişkin dinî ve kültürel uzantıların devralındığı Osmanlı mirası¹⁰ ve çeşitli şahıslara ait cenaze törenlerine odaklanmıştır. Bu kapsamda Türkiye’de Cumhurbaşkanı olarak görev yapmış şahsiyetlerin cenaze törenlerine ilişkin bir çalışma da dikkat çekicidir.¹¹ Öte yandan bazı güncel meseleler de ele alınmış, bu merasimlerde iş sağlığı ve güvenliğinin boyutları üzerinde de çalışılmıştır.¹²

Literatürün araştırma konusu ile ilgili boyutunu saha çalışmaları üzerinden de ortaya koymak mümkündür. Bu kapsamda Türkiye’nin çeşitli bölgeleri üzerinde cenaze, defin ve taziye merasimleri ile ilgili araştırmalar yürütülmüştür. Örneğin Bolçay, Erzurum’da gelenekselleşen cenaze merasimlerine odaklanmış ve bu geleneğin izini sürmüştür.¹³ Yine Arıcı ve Albayrak, Elazığ’daki taziye geleneğine yoğunlaşarak bu yöredeki taziye merasimlerindeki dinî ve kültürel kodları tespit etmeye çalışmıştır.¹⁴ Coşkun ve Kayserili, özellikle Türkiye’nin doğu bölgelerinde yaygınlık kazanmaya başlayan taziye evi kültürünü ele alarak bu kültürün köklü uzantılarını sorgulamıştır.¹⁵ Bu çalışmalarla birlikte Türkiye’de taziye kültürü ve merasimlerinin yaşadığı değişim ve bunun toplumsal değişime ilişkin dinamikleri de araştırmalara konu edilmiştir. Bu konuların da Kayseri’deki Avşar Türkleri,¹⁶ Batman¹⁷ ve Şanlıurfa¹⁸ özelinde araştırıldığı ve literatürde yer aldığı tespit edilmiştir.

Taziye merasimleri, ortak duygu ve düşüncelerin paylaşıldığı ortamlar olmanın yanı sıra informal düzeyde din eğitimi faaliyetlerinin de gerçekleştiği; insanların bilişsel, duyuşsal ve davranışsal düzeyde din eğitimi aldığı ortamlara da dönüşmüştür. İnfomal eğitim, planlanmış örgün ve yaygın formal eğitimin aksine, kasıtsız ve gelişigüzel bir şekilde hayatın olağan akışı içerisinde kontrol edilemeyen bir şekilde gelişen öğrenmelere denilmektedir.¹⁹ Taziye merasimlerinde din görevlileri tarafından verilen vaaz ve irşat faaliyetleri de planlanmamış, muhatabın bulunması fırsat bilinen sunulan dinî içerikli eğitimidir. Bu eğitim formal din eğitimi bünyesinde değildir. Formal olabilmesi için örgün ve yaygın kategoride planlanmış, zaman ve mekân özelliği göz önünde bulundurularak muhataba göre önceden belirlenmiş sistematik bir yapıya sahip olması gerekmektedir. Bu nedenle taziye merasimlerinde verildiği bu araştırmada tespit edilen din eğitimi, informal nitelikli bir din eğitimidir. Zira aşağıda yer alan bulgularda da görüleceği üzere taziye merasimleri İslâm dininin temel öğretilerinin insanlara birer vaaz ve irşat etkinliği olarak aktarıldığı bir ortam özelliğini taşımaktadır. Literatürde özellikle taziye merasimlerinin dinî, sosyal ve kültürel etkilerini informal din eğitimi boyutuyla ele alan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Öte yandan Van yöresi ile ilgili defin, cenaze veya taziye geleneğinin herhangi bir saha araştırmasına konu edilmediği de görülmektedir. Buradaki geleneğin kendine has dinî, sosyal ve kültürel uzantıları bulunmaktadır. Araştırma sürecinde taziye geleneğinin esasında informal din eğitiminin gerçekleştirildiği ortamlar olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışma, söz konusu geleneğin ve bu gelenek etrafındaki etkinliklerin izlerini sürmektedir. Bu doğrultuda çalışmanın temel amacı “Van yöresinin taziye merasimlerinde gerçekleştirilen dinî, sosyal ve kültürel etkinlikleri sahadan veri toplamak suretiyle tespit etmek, incelemek ve değerlendirmek”tir. Çalışmanın alt amaçları ise şunlardır:

⁹ Kırış, “Hz. Peygamber’in Cenaze ile İlgili Uygulamaları”.

¹⁰ İhsan Şen, “Osmanlı’da Cenaze Merâsimleri ve Mûsikî” 3/2 (2019), 145-156.

¹¹ Alev Özbil, “Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlarının Cenaze Merasimleri”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları* 11/22 (2012), 23-61.

¹² Hayati Usta - Sunullah Özbek, “Cenaze Hizmetlerinde Risk Değerlendirmesi”, *OHS Academy* 3/2 (2020), 114-128.

¹³ Ezgi Bolçay, “Erzurum’da Cenaze Gelenekleri”, *Türkbilig* 28 (2014), 111-118.

¹⁴ İsmail Arıcı - Ali Albayrak, “Elazığ’da Taziye Geleneği”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/2 (2007), 33-44.

¹⁵ Coşkun - Kayserili, “Köklü Bir Kültürün Uzantısı Olarak Ağrı’da Taziye Evleri”.

¹⁶ Dikici - Büyükdoğan, “Değişmeyen Ölüm Gerçeği Karşısında Değişen Taziye Kültürü: Kayseri/Tokmak Köyü Avşar Türkleri Örneği”.

¹⁷ Ertan, “Sosyolojik Açıdan Batman ve Yöresindeki ‘Taziye Geleneği’ ve Bu Geleneğin Anadolu Taziye Kültürü ile Karşılaştırılması”.

¹⁸ Abuzar, “Şanlıurfa’da Değişen Toplumsal Yapıda Taziye Geleneği”.

¹⁹ Muhammet Şevki Aydın, *Din Eğitimi Bilimi* (Kayseri: Kimlik Yayınları, 2017), 74-75; Özcan Demirel - Zeki Kaya, “Eğitimle İlgili Temel Kavramlar”, *Eğitim Bilimine Giriş*, ed. Özcan Demirel - Zeki Kaya (Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2014), 9.

- Taziye merasimlerinde düzenlenen dinî ve sosyal etkinlikleri tespit etmek.
- Taziye merasimlerinde düzenlenen din eğitimi etkinliklerini ortaya koymak.
- Taziye merasimlerinde düzenlenen din eğitimi etkinliklerinde kullanılan yöntemleri tespit etmek.
- Taziye merasimlerinde düzenlenen din eğitimi etkinliklerini yöneten kişilerin özelliklerini ve toplumsal fonksiyonlarını ortaya koymak.
- Taziye merasimlerinde düzenlenen din eğitimi etkinliklerinin yöre halkının dinî ve sosyal hayatı üzerindeki etkisini tespit etmek.

1. Yöntem

1.1. Desen

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden vaka (durum) çalışması desenine uygun bir şekilde tasarlanarak yürütülmüştür. Vaka (durum) çalışması; bilimsel bir disiplinde mevcut olan bir problem etrafında derinlikli incelemenin yapıldığı bir nitel araştırma türüdür. Bu türden araştırmalarda referans değeri taşıyan eser/kaynaklar ile katılımcı gibi araçlardan veri elde edilebilmektedir.²⁰ Çalışmada taziye merasimlerinde düzenlenen dinî ve sosyal etkinlikler ile din eğitimi faaliyetleri, araştırılmayı bekleyen bir vaka olarak kabul edilerek merkeze alınmıştır. Böylelikle belli bir problem, mevcut olduğu vaka etrafında ele alınmış ve derinlikli olarak incelenmeye çalışılmıştır. Bu sebeple araştırmacılar vakaya odaklanmış ve belirli sorular çerçevesinde önce gözlem daha sonra da katılımcılara sorulan sorular aracılığıyla çalışmanın çerçevesi çizilmiştir. Araştırma defin ve taziye merasimlerinin yoğun bir şekilde gerçekleştirildiği ve bu merasimlerin geleneksel-kültürel bir forma dönüştüğü Van ili merkez ve ilçeleri ile sınırlı tutulmuştur.

Veri Toplama Araçları

Vaka (durum) çalışması, çeşitli yollarla veri toplanmasına olanak tanıyan geniş bir yelpazeye sahiptir. Bu olanak göz önünde bulundurularak bu araştırmanın verileri üç şekilde toplanmıştır. Öncelikle araştırmanın teorik ve kuramsal altyapısının oluşturulması için anahtar kavramlara ilişkin literatür taranmış ve bu altyapıya ilişkin veriler elde edilmiştir. İkinci olarak araştırmanın sahada yürütüldüğü esnada gözlem tekniğinden faydalanılmıştır. Son olarak da defin ve taziye geleneğinin sürdürüldüğü ortamlarda aktif rol alan din görevlileri ve katılımcıları ile görüşmeler yapılmıştır. Bu bölümde söz konusu veri toplama araçları ayrı ayrı ele alınarak detaylandırılacaktır.

Gözlem: Veri toplama aracı olarak nitel araştırma yöntemleri ve vaka (durum) çalışması desenine uygun bir şekilde başvuru olan ikinci teknik, gözlemdir. Gözlem, araştırmacının hedeflediği belli bir çalışma esnasında bir kişi, grup, olay ya da durumu sistematik izlemeye tabi tutması ve verilerini bu şekilde elde etmesine dayanmaktadır.²¹ Gözlem sonucunda elde edilen veriler kodlama ve temalandırmalara tabi tutularak araştırmanın amacına uygun değerlendirmeler yapılır. Bu çalışmada defin ve taziye işlemleri araştırmacı tarafından yerinde izlenmiş ve bu anlamda gözlem tekniği kullanılmıştır. Gözlem, araştırmanın bulgu, veri ve çıktıları için bir veri toplama aracı görevi üstlenmiştir. Bununla beraber araştırmacılar, “katılımcı gözlemci” rolüne sahip olmuştur. Bu anlamda defin ve taziye etkinliklerinde gözlem yaptığı olgu veya uygulamanın direkt katılımcı bir üyesi rolüyle hareket ederek verilerin güvenilir bir şekilde elde edilmesine dikkat etmişlerdir.

Görüşme: Araştırmada yürütülen üçüncü veri toplama tekniği de görüşmedir. Görüşme; araştırmaya konu edilen problem durumunun çözümlenmesi için söz konusu konunun bizzat içerisinde yer alan bireylere danışıldığı, kendilerinden bilgi alınarak çalışmanın çerçevesinin oluşturulduğu bir

²⁰ Bruce L. Berg - Howard Lune, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, çev. Eren Can Aybek (Konya: Eğitim Yayınevi, 2019), 304-305; John W. Creswell, *Nitel Araştırma Yöntemleri*, çev. Mesut Bütün - Selçuk Beşir Demir (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2021), 97-100.

²¹ Fatma Çapcıoğlu - Öznur Kalkan Açıkgöz, “Nitel Araştırmalarda Kullanılan Araştırma Teknikleri”, *Bilimsel Araştırma Süreçleri: Yöntem, Teknik ve Etiğe Giriş*, ed. Özcan Güngör (Ankara: Grafiker Yayınları, 2018), 204.

tekniktir. Katılımcılarla yapılan görüşmeler, yarı yapılandırılmış görüşme tekniğine göre yürütülmüştür. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği, araştırmacının yine belirli bir amaç ve problem çerçevesinde kartopu örnekleme ile katılımcı bir grup seçerek onlara ucu açık sorular sorması ve elde ettiği cevaplardan hareketle verilerini çözümlemesi işlemine dayanan bir nitel araştırma tekniğidir.²² Gerekli etik kurul izinlerinin alınmasından sonra²³ çalışma kapsamında defin ve taziye işlemlerinde aktif rol oynayan ilim adamı, kanaat önderi ve yöneticiler seçilerek bunlara söz konusu etkinlikler hakkında derinlemesine cevapların elde edilebileceği sorular yönlendirilmiştir. Alınan cevaplar gözlemlerden elde edilen veriler ile karşılaştırılarak bu verilerin daha sağlıklı temellendirilmesine ve analize hazır hale getirilip yorumlanmasına yardımcı olması için kullanılmıştır.

Araştırma kapsamında görüşmelerin yapıldığı kişiler, bu kişilerin özellikleri ve araştırmacılarına kendilerine yüklemiş olduğu kodlar Tablo 1’de gösterilmiştir:

Tablo 1: Katılımcıların Özellikleri

Kod	İlçe	Yaş	Toplumsal Statü
K1	İpekyolu	45	Din Görevlisi
K2	Edremit	37	Kanaat Önderi
K3	Tuşba	47	Yönetici
K4	Başkale	51	Din Görevlisi
K5	Bahçesaray	33	Din Görevlisi
K6	Gülpınar	45	Yönetici
K7	Özalp	35	Din Görevlisi
K8	Muradiye	43	Din Görevlisi
K9	Çaldıran	56	Kanaat Önderi
K10	Erciş	48	Din Görevlisi
K11	Gevaş	57	Din Görevlisi
K12	Saray	59	Kanaat Önderi
K13	Çatak	62	Kanaat Önderi

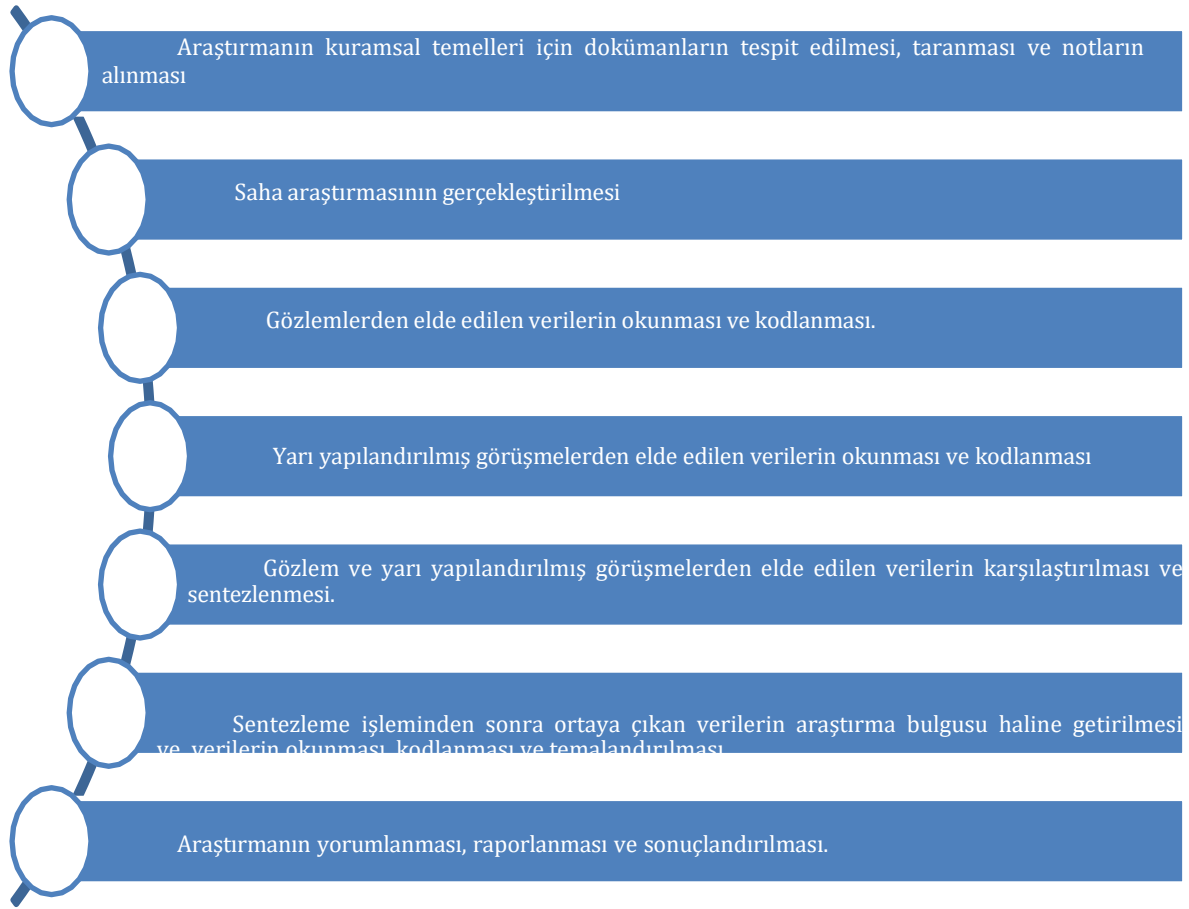
Verilerin Analizi

Sosyal bilimlerde veri analizi, araştırmanın bilimsel kriterlere uygun bir şekilde sürdürülmesinin önemli bir adımı olarak kabul edilmektedir. Bu analizler için çeşitli stratejiler literatürde yer almaktadır.²⁴ Bu çalışmada nitel araştırmaya bağlı olarak üç farklı teknik kullanıldığından her bir tekniğe uygun ayrı analizden ziyade tekniklerin kullanıldığı aşamaya göre analizler sırasıyla gerçekleştirilmiştir. Gözlem ve görüşmeler ile veri toplanması aşamalarından sonra elde edilen verilerin analizi için aşağıda sıralanan adımlar takip edilmiştir:

²² John W. Creswell, *Araştırma Deseni: Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları*, çev. Yüksel Dede (Ankara: Eğiten Kitap Yayınları, 2017), 190.

²³ Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimleri Yayın Etik Kurul Başkanlığı’nın 09.01.2023 tarih ve 19 sayılı kararı uyarınca bu araştırmanın yürütülmesinde herhangi bir sakınca yoktur.

²⁴ Creswell, *Nitel Araştırma Yöntemleri*, 102-103; Sait Gürbüz - Faruk Şahin, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Seçkin Yayınları, 2018), 435; Lawrence W. Neuman, *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar* (Ankara: Yayınodası Yayıncılık, 2014), II/674.

Şema 1: Verilerin Analizi**2. Bulgular**

Gözlem ve görüşme verilerinin analiz edilmesinin ardından elde edilen temalar sırasıyla taziye merasimlerinde düzenlenen dinî ve sosyal etkinlikler, taziye merasimlerinde düzenlenen informal din eğitimi uygulamaları, bu uygulamalarda kullanılan yöntemler, bu uygulamaları yöneten kişilerin özellikleri ve toplumsal fonksiyonları ve son olarak da söz konusu uygulamaların yöre halkının dinî ve sosyal hayatı üzerindeki etkisidir. Çalışmanın bu bölümünde söz konusu bulgular alt başlıklar halinde ele alınacaktır.

2.1. Taziye Merasimlerinde Düzenlenen Dinî ve Sosyal Etkinlikler

Araştırmanın bu bölümünde araştırmacılar “Taziye merasimlerinde ne tür dinî ve sosyal etkinlikler gerçekleştirilmektedir?” sorusundan hareket etmişlerdir. Bu soru çerçevesinde öncelikle konuya ilişkin literatür taranmış, ardından sahada gözlem yapılmıştır. Gerçekleştirilen söz konusu dinî ve sosyal etkinlikler gözlemlenebilir düzeyde olduğundan görüşmelerde bu konulara yer verilmemiştir. Bu bölümde taziye ile ilgili genel bilgilere yer verildikten sonra gözlemlerden elde edilen bulgular sıralanacaktır.

Müslümanların yaşadığı bir toplumda vefat eden kişinin yakınlarına başsağlığı dilemek, kendileri için sabır niyazında bulunmak ve vefat eden kişi için dua etmek amacıyla yapılan ziyaret niteliğindeki etkinliğe taziye ismi verilmektedir.²⁵ Vefat eden bir kimsenin taziyesine gitmek müstehaptır. Ancak taziye ziyareti için müstehap olan süre 3 gün ile sınırlandırılmıştır.²⁶ Taziye

²⁵ Mustafa Çağrı, “Tâziye”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/202.

²⁶ Ebû Abdullah Muhammed İbn Abdurrahman, *Rahmetü'l-Ümmme fî Ahlâki'l-Eimme* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2005), 50.

sahiplerinin normal hayata dönmesi veya vefat eden kişinin yokluğunu aşabilmesi ya da bu yokluğa alışabilmesi için üç günden sonra yapılan taziye ziyaretleri mekruh olarak kabul edilmiştir. Bununla beraber cenazenin veya vefatın gerçekleştiği yerleşim yerinde o esnada bulunamayan ya da cenazeden haberdar olamayan kişilerin üç günden sonra da taziye ziyaretinde bulunmalarında herhangi bir sakınca görülmemiştir.²⁷ Bununla beraber taziye sahibinin musibetinin tekrar hatırlatılmaması için üç günden sonra taziye yapılmasını mekruh olarak değerlendiren görüşler de mevcuttur.²⁸

Araştırmacılar Van yöresinde toplam 13 taziye merasimine katılmış ve bu merasimlerde gerçekleştirilen dinî ve sosyal etkinliklere ilişkin çeşitli gözlemler kaydetmişlerdir. Burada söz konusu gözlemler ele alınacaktır.

- Taziye merasimleri, defin işlemlerinin tamamlanmasının hemen ardından gerçekleşmektedir. Bu durum, 13 örnekte de tekrar etmiştir. Başka bir deyişle cenaze defnedildikten sonra herhangi bir şekilde araya beklemek adına gün eklenmemiş, aynı gün taziye kabul edilmeye başlanmıştır.
- Taziye merasimlerinin düzenlendiği farklı ortamlar mevcuttur. Bu ortamlar taziye sahibinin evi, cami ve taziye evleridir. Yapılan gözlemlerde taziye sahibinin evi ya da camilerdeki taziye merasimleri sadece mahalle statüsündeki bölgelerde söz konusudur. Bunların sayısı da sadece 2'dir. Bununla beraber taziye evleri, en yerleşik kültür olarak görülmektedir. Halkın taziye evlerini yaptırması ve yaşatmasına dönük bir girişimin söz konusu olduğu tespit edilmiştir.
- Taziye, bir din görevlisi ya da âlim adı verilen, bölgedeki medreselerde yetişmiş şahıslar tarafından yönetilmektedir. Bu şahıslar taziyenin düzenlendiği yerin belirgin bir bölümünde oturmakta, gelen ve giden ziyaretçileri buradan karşılayıp uğurlamaktadır. Taziye sahipleri, başka bir deyişle vefat etmiş olan kişinin birinci dereceden yakınları da taziye yöneten dinî kimliğe sahip şahısların yanında yer almaktadır.
- Taziye ziyaretinde bulunanlar genellikle grup halinde gelmektedir. Eğer grubun başında bir din görevlisi ya da âlim varsa dua edip Fâtiha Sûresi'ni okutmaktadır. Grubun başında bu özelliklere sahip kimse yoksa duayı ve Fâtiha'yı taziye hazır bulunan ve taziye yöneten din görevlisi okumaktadır.
- Taziye esnasında okunan sadece bir standart dua gözlemlenmiştir. Bu dua şu şekildedir:

اعظم الله أجركم وأحسن عزاءكم وغفر لميتكم وجبر مصيبتكم، إلى روح النبي صل الله عليه وسلم و إلى روح المرحوم الفاتحة

Vefat eden kişinin bir bayan olması durumunda, ruhu için merhamet dilenen kişinin bayan olmasına işaret etmek için "ت" eklenir ve dua şöyle yapılır:

اعظم الله أجركم وأحسن عزاءكم وغفر لميتكم وجبر مصيبتكم، إلى روح النبي صل الله عليه وسلم و إلى روح المرحومة الفاتحة

Duanın Türkçe anlamı şu şekildedir: "Allah sevabınızı artırsın, başsağlığınızı kabul etsin, vefat eden yakınınıza rahmet edip musibetleri def etsin. Hz. Peygamber (sas) başta olmak üzere vefat eden merhumun ruhu için el-Fâtiha!"

Bahsi geçen dua taziye ziyaretine gelen kişi veya grupların hem geldiği hem de gittiği esnada, toplam iki kez yapılır. Sürekli olarak birilerinin gelip gittiği bir ortam olması sebebiyle, taziye esnasında devamlı dua ve Fâtihalar okunmaktadır.

- Bazı grupların başında bulunan din görevlileri, söz konusu duadan önce Kur'ân'dan bir pasaj (aşır) da okumaktadır. Okunan bu pasajlara bakıldığında genellikle Bakara Sûresi'nin 153-157 arasındaki ayetlerden müteşekkil olduğu dikkat çekmektedir. Bazı grupların başındaki din görevlileri de Fatiha okunduktan sonra vaaz vermekte, topluluğu fırsat bilerek halı irşat etmektedir.
- Taziye sahipleri, gelen grubun yerine oturması ve duanın yapılmasından sonra grubu

²⁷ TDV, *İlmihal*, 369-370.

²⁸ el-Heytemî Ahmed Şihâbüddîn İbn Hacer, *Fethu'l-Cevâd* (Mısır: Matbaatu Mustafa, 1971), 1/246.

selamlamaktadır. Grup taziye merasimini tamamlayıp ayrılacağı esnada taziye yöneten din görevlisi ve taziye sahiplerinin bulunduğu bölüme giderek başsağlığını yinelemektedir.

- Taziye esnasında gelen ziyaretçilere su ve çay ikram edilmektedir. Ayrıca her taziye öğle yemeğinin de bulunduğu gözlemlenmiştir. Bu ikramın giderleri taziye sahipleri tarafından değil; araştırmanın yürütüldüğü Van yöresinde onların akraba, komşu ve diğer yakınlarının işbirliği ile karşılanmaktadır. Ancak son zamanlarda maddi külfet olması dolayısıyla yemek ikramının kısmen ya da geçici olarak kaldırıldığı görülmüştür.
- Taziye merasimleri toplam üç gün sürmektedir. Üç günden sonra taziye sahipleri evlerine çekilir, bu merasimlere katılamayan kişileri burada kabul eder.

2.2. Taziye Merasimlerinde Düzenlenen İnfomal Din Eğitimi Uygulamaları

Araştırmanın bu bölümünde araştırmacılar tarafından “taziye merasimlerinde düzenlenen infomal din eğitimi uygulamaları nelerdir?” sorusundan hareket edilmiştir. Bu soruya cevap bulmak amacıyla öncelikle gözlem yapılmış daha sonra da bu gözlemler yarı yapılandırılmış görüşmelerle desteklenmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda burada öncelikle gözlemlere ilişkin bulgular sıralanacak, daha sonra da görüşmelerden elde edilen bulgulardan bazı pasajlara yer verilecektir.

Taziye merasimlerinde düzenlenen din eğitimi ve bu eğitimin içeriğine ilişkin gözlemler şunlardır:

- Yapılan gözlemler, taziyelerin esasında infomal düzeyde din eğitiminin de gerçekleştiği ortamlar olduğunu göstermiştir.
- Taziyelerde düzenlenen din eğitimi, taziye yöneten ya da herhangi bir grubun başında gelen din görevlisinin vaaz ve irşadından müteşekkildir. Din görevlilerinin dışında âlim profiline sahip (emekli din görevlisi ya da medreselerde müderris) şahıslar tarafından da bu eğitimin gerçekleştiği görülmektedir.
- Taziyelerde yürütülen din eğitiminin içeriğine ilişkin gözlem sonuçlarından elde edilen bulgular şunlardır:
 - Ölümün mahiyeti, anlamı ve yaşayanlara verdiği mesajlar.
 - Ölümden sonraki hayat, bu hayatın aşamaları, cennet ve cehennem.
 - Takva.
 - Salih amel.
 - İbadet.

Gözlem sonucunda elde edilen veriler, araştırmacıları görüşmeye de yönlendirmiştir. Bu anlamda Van’ın her bir ilçesinden kanaat önderi, din görevlisi ya da yöneticilerle yapılan görüşmelerde de taziyelerdeki din eğitimi faaliyetleri gündeme getirilmiş ve kendileriyle yapılan görüşmelerde bu konuya da yer verilmiştir. Bu kapsamda kendilerine yönlendirilen “taziye merasimlerinde halka eğitim de verilmekte midir?” sorusuna cevap veren bazı katılımcıların görüşleri burada sıralanacaktır:

K1: “Elbette. Taziye merasimlerinde halkı bilinçlendirmek çok önemli. Onlara çeşitli dinî bilgiler de veriyoruz. Mesela orada vefat etmiş, artık aramızda olmayan biri var. Ölüm bize ne söylemektedir? Ölen birinin durumunu görüp tefekkür etmemiz gerekiyor. Taziyeler bunun için çok önemli mekânlardır”.

K6: “Ben hayatım boyunca sayısız taziyelere katıldım. Gerek Van’da gerekse çevre illerde pek çok taziye yer aldım. Bu taziyelerin bende bıraktığı en mühim etki, dinî bilgilerimi kuvvetlendirmem olmuştur. Oturuyoruz, bir hoca geliyor ve başlıyor sohbet etmeye. Ahiretten, ölümden, imandan, amelden, ibadetten, hâsılı pek çok

konudan bahsederek bizim maneviyatımızı etkiliyor. Çok bilgili hocalar tanıdım burada. Dolayısıyla taziyelerde eğitim de veriliyor”.

K8: “Bölgemizde taziyeler çok oluyor. Tabii taziye olduğunda köylüler, yerliler haliyle biz hocaları götürüyorlar. Gidip oralarda oturuyoruz, dua ediyoruz, Fâtiha Sûresi’ni okuyoruz. Fakat ben bakıyorum, buradaki insanlar çok dağınık. Hepsi kendi aralarında dünyevî meseleleri konuşuyorlar. Hatta çoğu zaman taziyede, yası olan insanların yanında olduklarını unutup gülmeye, kahkaha atmaya bile başlıyorlar. Dolayısıyla biz hocalara burada bir vazife düşüyor. Hemen mikrofonu elime alıp onlara birkaç dakikalık bir sohbet yapıyorum. Onlara Peygamber kıssalarını anlatıyorum, Hz. Peygamber’in (sas) ve sahabenin hayatından bazı ibretlik hadiselerden bahsediyorum, salih amel konusunu işliyorum. Mesela namazı çok anlatıyorum, çünkü namaz çok önemli, namazı ihmal etmemek gerekir”.

K12: “Taziyelerde genellikle hocaların yanında biz oturuyoruz. Kanaat önderi olduğumuz için halk değer verip baş köşeyi gösteriyor. Burada hocaların sohbetine çok aşına olduğumu bilirim. Hocalar Allah’tan, imandan, namazdan bahsedip bize, insanlara nasihatte bulunuyor. Hatta insanlar da soru soruyor. Mesela ilk defa burada insanlar birçok hocayı buluyor. Görmüşken aklına takılan bir dini soruyu soruyor. Hoca soruya cevap verirken umuma hitap ediyor, dolayısıyla orada bulunan herkes bilgi sahibi oluyor”.

2.3. Taziye Merasimlerinde Düzenlenen İnfomal Din Eğitimi Uygulamalarında Kullanılan Yöntemler

Eğitim uygulamalarında bir faaliyetin düzenlenmesi kadar onun nasıl gerçekleştirildiği de önem arz eden bir husustur. Eğitimde bu yönde bir ‘nasıl?’ sorusunun sorulmasına karşılık verilen cevap, kullanılan yöntem ve teknikleri ortaya çıkarmaktadır. Eğitimde kullanılan yöntem ve teknikler, ‘öğretim ilke ve yöntemleri’ adı altında literatürde bir disiplin olarak yerini almıştır.²⁹ Bu ilke ve yöntemlerin önemi genel eğitimde olduğu gibi din öğretiminde de takdir edilmiş, bu alandaki eğitimin de nasıl sunulduğunun önemi üzerinde durulmuştur.³⁰

Bu itibarla taziye merasimlerinde din eğitiminin mevcut olduğu, bu yönde eğitim faaliyetlerinin gerçekleştirildiği ortaya konulduktan sonra ileri bir aşmaya geçilmiştir. Bu aşamada söz konusu faaliyetlerin nasıl, başka bir deyişle hangi yöntem ve tekniklerle sunulduğu “Taziye merasimlerinde düzenlenen din eğitimi faaliyetlerinde ele alınan konular hangi yöntem ve tekniklerle sunulmaktadır?” sorusuyla irdelenmiştir. Bu konu ile alakalı olarak araştırmacılar gözlem tekniğinden faydalanarak bulguları toplamıştır. Taziyelere katılan araştırmacılar, burada düzenlenen din eğitimi faaliyetlerini yakından gözlemleyerek kullanılan yöntem ve tekniklere ilişkin bulgu toplamaya çalışmıştır. Yapılan gözlemlerden elde edilen veriler şunlardır:

- Taziye merasimlerinde düzenlenen din eğitimi faaliyetleri, gözlem ve görüşme bulgularında da ortaya çıktığı üzere konuşmacı merkezlidir.
- Konuşmacı, belirlediği bir konuyla ilgili olarak halkı bilgilendirici, dinî içerikli konuşmalar yapmaktadır. Bu konuşmalar ortamda konferans ya da seminer havası oluşturmaktadır.
- Konuşmacıların kullandığı üslup genel olarak camilerde gerçekleştirilen vaaz etkinliklerini çağrıştırmaktadır.
- Konuşmacılar, düzenledikleri konuşmaların içerisine önemli ölçüde dinî kıssa ve hikâye eklemektedir. Bu anlamda Peygamberlerin kıssaları, önemli din adamlarının hayat hikayeleri ve Hz. Peygamber (sas) ya da sahabenin başından geçen olayları, sundukları konuya örnek olarak anlatmaktadır. Bu durum, öğretim yöntemleri arasında yer alan örnek olay yöntemini çağrıştırmaktadır.
- Konuşmacılar, zaman zaman konuşmalarını gelen sorular üzerinde de temellendirmektedir. Bu kapsamda taziyede hazır bulunan ziyaretçiler arasında birinin dinî içerikli bir soru sorması durumunda, taziye yöneten din görevlisi ya da âlim rolündeki konuşmacı hem soruya cevap

²⁹ Onur Köksal - Bünyamin Atalay, *Öğretim İlke ve Yöntemleri* (Konya: Eğitim Yayınevi, 2019).

³⁰ Mehmet Zeki Aydın, *Din Öğretiminde Yöntemler* (Ankara: Nobel Yayınları, 2004).

vermekte hem de soru sorulan konuyla ilgili bilgilendirici bir sunum yapmaktadır.

- Soru sorma ve bu yönde cevap verme, kimi zaman grup halinde de gerçekleşebilmektedir. Bu anlamda hazır bulunan ziyaretçilerden biri bir konuyla ilgili soru sormakta, konuşmacı cevap verdikten sonra başka biri soru sormaya devam etmekte ve bu etkinlik uzamaktadır. Ancak bu yönde bir girişim, hazır bulunanların az olduğu, herkesin birbirini yakından tanıdığı samimi bir ortamda, genellikle taziyenin bitirilmesi aşamasında gerçekleşmektedir.

2.4. Taziye Merasimlerinde Düzenlenen İnfomal Din Eğitimi Uygulamalarını Yöneten Kişilerin Özellikleri

Taziye merasimlerinde düzenlenen din eğitimi faaliyetleri, beraberinde bu faaliyetleri düzenleyenlerin özelliklerinin de sorgulanmasına sebep olmaktadır. Dolayısıyla burada “Taziye merasimlerinde düzenlenen din eğitimi faaliyetlerini yöneten kişilerin özellikleri nelerdir?” sorusundan hareket etmek suretiyle bu konu araştırmacılar tarafından açığa kavuşturulmaya çalışılmıştır.

Taziyelerde yapılan gözlemler, din eğitimi faaliyetlerini gerçekleştiren, bu kapsamda ziyaretçilere anlatım ve soru-cevap metodu ağırlıklı sunumlar yapan kişilerin iki özelliğe sahip olduğu görülmüştür. Bunlar; Resmi ya da emekli din görevlisi ile medreselerde müderris olarak vazife yapan, âlim olarak nitelendirilen kişilerdir.

Bu konuyla ilgili yapılan görüşmeler de araştırmacıların gözlemlerini doğrulamaktadır. Örnek olması açısından burada bir din görevlisi, bir yönetici ve bir de kanaat önderinin görüşüne yer verilecektir:

K3: “Burada dinî irşat ve vaaz faaliyetlerini biz din görevlileri yürütüyoruz. Ben resmî bir din görevlisiyim, cami imamıyım. Normalde böyle bir görevim yok, ama toplum beklenti içerisinde, biz de yapıyoruz. Buralarda taziye kültürü çok yaygın. Hocanın mutlaka buraya gitmesini, burada 3 gün bulunmasını, Kur’ân okumasını dua edip gelen ziyaretçilere Fâtiha okutmasını istiyor, bekliyorlar. Ayrıca halka dinî bilgi ve sohbet vermelerini de bekliyorlar. Biz konuştuğumuz zaman insanlar da gerçekten çoğu zaman pür dikkat dinliyorlar bizi. Bir de bu bölgede medrese kültürü, medrese ehli ve medrese âlimleri çok yaygın. Burada da var. Bu medreselerin müderrisleri de taziyelere gelip oturur ve halka bilgi verir. Bazen insanlar bu hocaları uzun süre görmedikleri için görmüşken bir de soru sormak isterler. Böylece onlar da bilgi verir”.

K4: “Taziyelerde toplumun önemli bir beklentisi de hocaların gelip kendilerine bilgi vermeleri, dinî bilgilerini takviye etmeleridir. Bu sebeple hocalar gelir ve onlar konuşma yapar. Bazen de hocaların konuşma yapması için kendileri özel olarak çağırılır. Çünkü herkes belki vakit namazlarına gidemiyor, Cuma vaazına katılamıyor. Taziye gelen insanlar hazır manevi bir atmosfer de varken, hoca da burada bulunuyorken dinî bilgi almak istiyor”.

K13: “Bizim bir taziye olduğunda gözümüz direkt hocaları arıyor. Çünkü cenazeyi kaldırarak, namazını kıldırarak, defin işlemini gerçekleştirecek ve taziye gelen insanları karşılayarak dua edecek olanlar onlardır. İnsanlar taziye geldiğinde de ya kendi aralarında konuşuyorlar ya da boş yere oturuyorlar. Ben bu durumda hemen hocaya dönüp ‘Hocam! Bize biraz vaaz ve nasihatle bulunabilir misiniz?’ diye soruyorum. Böylece insanlar da bir şeyler öğreniyorlar. Ben konuşsam çok etkili olmaz. Ama hoca konuştuğunda, insanlara Allah, Kur’an, Peygamber’den bahsettiğinde onlar da gerçekten dikkatlice dinliyorlar”.

Din görevlileri, görev tanımlarında taziye yönetmek ve burada hazır bulunanlara dinî içerikli sohbetler yapmak yönünde bir içerik bulunmamasına rağmen bu görevi yürütmektedirler. Bu durum Van yöresinin bölgesel kodları, kültürü ve geleneği ile ilişkilidir. Toplum taziye önemsemekte ve din görevlilerinin kendileri için bu fedakarlığı yapması yönünde yüksek bir beklentiye sahiptir. Din görevlileri ya da medrese ehli olarak tanımlanan şahıslar, bu beklentiye karşılamak üzere hem taziye merasimlerini yönetmekte hem de burada hazır bulunan topluluğa dinî içerikli konuşmalar yaparak bir din eğitimi faaliyeti gerçekleştirmektedir.

2.5. Taziye Merasimlerinin Yöre Halkının Dinî ve Sosyal Hayatındaki Yeri

Van yöresinde taziye merasimlerine verilen önem, bu merasimlerin kendilerinin dinî ve sosyal hayatına etki etmesini ortaya çıkarmıştır. Araştırmanın bu bölümünde söz konusu etkinin hangi temalara yoğunlaştığı irdelenmiştir. Bu kapsamda “Taziye merasimlerinin yöre halkının dinî ve sosyal hayatındaki yeri nedir?” sorusundan hareket edilmiş ve bulgular elde edilmeye çalışılmıştır.

Taziye merasimlerinin yöre halkının dinî ve sosyal hayatına etkisi, katılımcılarla yapılan yarı yapılandırılmış görüşmeler aracılığıyla ortaya konulmaya çalışılmıştır. Görüşmelerden elde edilen veriler incelendiğinde taziye merasimlerinin yöre halkının dinî ve sosyal hayatına üç açıdan etki ettiğini göstermiştir. Bunlar; yardımlaşma, dayanışma ve dinî bilgilerin takviye edilmesidir.

Bu kapsamda sorulan sorulara verilen bazı cevaplara ilişkin pasajlara aşağıda yer verilecektir.

K2: *“Taziyelerde toplum olarak yardımlaşma ve dayanışma örneği sergiliyoruz. Mesala birinin yakını vefat ettiğinde hepimiz seferber oluyoruz. Gelen ziyaretçilerin yeme ve içme masrafını kendi aramızda karşılıyor, bu şekilde taziye sahiplerinin acılarını paylaşıyor, yanında yer alıyoruz. Dinimiz de zaten böyle zamanlarda yardımlaşmamızı bize nasihat ediyor”.*

K5: *“Yakını, eşi, dostu vefat eden bir kişi için taziye ziyaretine gelen çok kişiler oluyor. Bazen sayıları yüzleri bulan kalabalıklarla karşılaşıyoruz. Şimdi düşünün, taziye sahibi ya da cenazenin çıktığı ev bütün bu misafirlerin ağırlanması ile nasıl ilgilenecek? Acısını mı yaşayacak, yoksa misafir mi ağırlayacak? Burada toplum devreye giriyor. Komşu, akraba ve diğer yakınlar kendi aralarında dayanışma usulü ile gelen misafirleri karşılamakta, ağırlamakta ve uğurlamaktadır. Gelen misafirleri yeri geldiğinde kendi evlerine götürmektedirler. Bu olmazsa bile taziyede ikram edilen yemek ve çayın masrafını üstlenmekte, imece usulü ile bu masrafın üstesinden gelmektedirler”.*

K7: *“İnsanlar burada din ile ilgili bilgiler de ediniyor. Taziyeye gelen hocalar kendilerine sohbetler düzenliyor, onlara bazı imanî konular hakkında nasihatlerde bulunuyor. Böylelikle dinî bilgileri de artıyor”.*

K9: *“Taziyeler bizim dinî hayatımıza da çok etki ediyor. Burada her şeyden önce ölümü düşünme ve ibret alma imkânımız oluyor. Yakınımızda, yöremizde belki daha birkaç saat önce görüşüp konuştuğumuz birini kaybediyoruz ve dünya hayatında artık kendisini hiç görmeyeceğiz. Bu olay bize ölüm gerçeğini hatırlatıyor. Taziye ziyaretinde bulunan herkes bu olayın bir gün kendi başına da geleceğini, kendisinin de ölümü tadacağını ve ardından bu şekilde taziyelerin düzenleneceğini düşünüyor, tefekkür ediyor. Böylece kendisini muhasebe etme, hayatını gözden geçirme ve Allah’a kulluk derecesini yeniden hesap etme imkânını elde ediyor”.*

K10: *“İnsanlar bu tür zamanlarda tam olarak bir yardımlaşma ve dayanışma örneği sergilemektedir. Eğer toplum, yardımlaşma imtihanını nerede veriyor diye merak ederseniz, taziyelere bakın”.*

K11: *“Medreselerden, ilahiyatlardan, dinî çevrelerden pek çok hoca taziye geliyor. Bunlar bazen kendiliğinden bazen de orada bulunanların teşvik, yönlendirme ve sorularıyla halka dinî konularda sohbetler gerçekleştiriyor. Halk bunları dinliyor, istifade ediyor. Sadece bilgi değil, maneviyat açısından da etkili oluyor. Bazı hocalarımızın hitabeti etkili, sözleri güçlüdür. Onları dinleyenler hemen etkileniyor”.*

Tartışma ve Sonuç

Araştırma kapsamında yapılan saha araştırmasında elde edilen bulgular araştırmacılar tarafından tartışılıp sonuçlandırılacak, ardından araştırmadaki veriler çerçevesinde çeşitli önerilere yer verilecektir.

Defin merasimlerinde gerçekleştirilen dinî ve sosyal etkinliklere bakıldığında, burada ortak uygulama, dayanışma ve duanın tematik olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Ortak uygulama kapsamında, Van yöresinin her bir ilçesinde yapılan gözlemlerin birbiriyle benzerlik arz ettiği yönünde bir tespit elde edilmiştir. Merkezden ücra bölgelere kadar defin işlemlerinde aynı uygulamanın gerçekleştirilmesi, burada yerleşik bir dinî yapı ya da geleneğin olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla

beraber Şâfi'î mezhebi merkeze alınarak yapılan uygulamalar, bölgenin bu mezhebe bağlı olarak ibadet hayatını şekillendirdiği yönündeki tespitlerle uyushmaktadır.³¹ Defin işlemlerinin kalabalık gruplar tarafından gerçekleştirilmesine yönelik tematik bulgu, buradaki sosyolojik bütünlük ve dayanışmanın dinî kodlarla sıkı bir irtibat içerisinde olduğunu göstermektedir. Öte yandan defin işleminin son aşamasında yer verilen telkin duası da kaynaklarında yer almaktadır. Bu duanın Şâfi'î mezhebinde müstehap olduğu zikredilmiştir.³² Bu durum, defin işlemlerinin dinî ve fikhî kodlara uygun bir şekilde gerçekleştirilmesi konusunda bir hassasiyetin olduğunu ortaya koymaktadır.

Taziye merasimlerine gelindiğinde, bu merasimin bağımsız bir yapıda olmadığı, üç aşamalı bir yapının sonuncusu olduğu ifade edilmelidir. Zira cenaze, defin ve taziye söz konusu yapının üç aşamasını oluşturmaktadır. Taziye, İslâm fıkında şer'î kaideleri belli olan bir sistemdir.³³ Bu kapsamda toplumun mevcut uygulamalarının yöresel, kültürel, sosyal, geleneksel bağlantıları olsa da bu uygulamanın köken olarak dinî ve fikhî kodlarının da bulunduğunu gözden kaçırmamak gerekmektedir. Taziyelerin din görevlileri ya da yörede âlim diye nitelendirilen kişiler tarafından yürütülmesi bu kişilerin halk üzerindeki otoritesinin yanı sıra halkın bu otoriteye duyduğu saygıyı da ortaya koymaktadır. Bununla beraber taziyelerde okunduğu gözlemlenen Bakara Sûresi'nin 153-157 arası ayetlerinin ölüm, musibet ve sabır temalarını işlediği, dolayısıyla burada okunmasının önem arz ettiğini göstermektedir. Bununla beraber taziyelerde okunan ve bulgulara hem Arapça hem de Türkçesine yer verilen dua, üzerinde ittifak edilmiş bir taziye duası değildir. Konu ile ilgili rivayetlerde farklı dualar yer almakla birlikte³⁴ Van yöresinde okunduğu tespit edilen ve yukarıda hem Arapça hem de Türkçesine yer verilen duanın rivayetlerde yer alan dualara yakın,³⁵ yörede kabul görmüş bir dua olduğu ifade edilebilir. Bu kapsamda mevcut taziye duasının dinî kodlarından söz edebilmek mümkündür. Ancak şunu da ifade etmek gerekir ki insanların bu ayetlerin ve duaların anlamını bilmemeleri veya ayetlerin mealine yer verilmemesi burada bir sorunsal olarak varlığını korumaktadır. Taziyelerin yürütüldüğü müstakil bir ortam olarak taziye evlerinin yaygınlaşması ve neredeyse her yerde halkın desteğiyle inşa edilmesi dikkat çekici bir bulgudur. Literatür incelendiğinde taziye evi yapma ve yaşatma kültürünün sadece Van yöresinde değil, Doğu Anadolu'nun genelinde yaygınlık kazanan bir kültür olduğu tespit edilmiştir.³⁶ Ayrıca taziye evlerinin, taziye kültürünün yerleşik durumunu pekiştireceği ve güçlenerek sürdürüleceği yönünde yordama yapılmasını mümkün kılmaktadır. Yani toplum tarafından taziye evlerinin inşa edilmesi ve yaşatılmasının, taziye kültürünün gelecek kuşaklara aktarılması ve bu kültürün daha da yaygınlık kazanmasını sağlayacağı tahmin edilmektedir. Bu kategorideki bulgular arasında sonda yer alan ve taziye kültürünün genel olarak üç gün sürdüğü ile ilgili gelenek hakkında da bazı izler sürmek mümkündür. Konuya ilişkin fıkıh literatürü incelendiğinde taziyelerin üç gün yapılmasının fikhî açıdan cumhurun ittifakına bağlı bir uygulama olduğu tespit edilmiştir.³⁷

Araştırmada, taziye merasimlerinin esasında informal din eğitimi faaliyetlerinin gerçekleştirildiği mekânlar olduğu ortaya çıkmıştır. Araştırmacılar araştırmanın bu aşamasında hem gözlem hem de görüşme ile veri toplamış, buralarda din eğitimi faaliyetlerinin yürütüldüğünü ortaya koymuştur. Taziyelerde yürütülen din eğitimi faaliyetlerinin içeriğine bakıldığında, burada işlenen takva, salih amel gibi konuların ortama uyum sağlayan bir yapıda olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim bir vefat hadisesi üzerine bir araya gelmiş olan insanlar burada dünya hayatının geçiciliği, ölüm gerçeği ve bu gerçeklik karşısında dünya hayatının takva ve salih amellerle geçirilmesinin önemine dair bilgiler

³¹ Muhittin Özdemir, "Şâfi'î Mezhebi'nin Doğu Anadolu Ayağı ve Bingöl Örneği", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 7 (2006), 348.

³² Ali Çolak, "Ölmek Üzere Olan Kişiyi ve Mezardaki Ölüye Yapılan Telkin ile İlgili Rivayetler", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* IV/2 (2004), 214-215.

³³ İntisar Said Ahmed Nâsir, *Ahkâmü't-Ta'ziye fi'l-Fikhi'l-İslâmî* (Bablis: Câmîatü'n-Necâh, Yüksek Lisans Tezi, 2012), 139.

³⁴ Mehmet Aziz Yaşar, "İslam Fıkı Açısından Taziye Meselesi Üzerine Bir Değerlendirme", *Artuklu Akademi* 4/2 (2017), 117-120.

³⁵ Muhyiddin Ebî Zekeriya Yahyâ b. Şeref Nevevî, *el-Ezkâr* (Beyrut-Dımaşk: el-Mektebetü'l-Emeviyye, ts.), 136.

³⁶ Coşkun - Kayserili, "Köklü Bir Kültürün Uzantısı Olarak Ağrı'da Taziye Evleri", 1111.

³⁷ Nevevî, *el-Ezkâr*, 136; Yaşar, "İslam Fıkı Açısından Taziye Meselesi Üzerine Bir Değerlendirme", 121.

edinmektedir.

Taziye merasimlerinde düzenlenen din eğitimi faaliyetlerinde kullanılan öğretim yöntemlerine ilişkin bulgulara bakıldığında bunların bugün literatürde yer alan isimleriyle anlatım, soru-cevap ve örnek olay yöntemi olduğu ortaya çıkmaktadır. Anlatım yöntemi öğretmenin aktif anlatıcı öğrenenin ise pasif dinleyici olduğu bir yöntemdir. Bu yöntemin geleneksel bir yapıda olup kullanılagelen en eski yöntem olduğu ileri sürülmektedir.³⁸ Taziye merasimlerinde de düzenlenen din eğitimi faaliyetleri ağırlıklı olarak bu yöntemle yürütülmekle birlikte çeşitli ilkeler de göz önünde bulundurulmaya çalışılmaktadır. Bu ilkelerden önde geleni muhatabın ilgi ve ihtiyaçlarının göz önünde bulundurulmasıdır. Yani burada din görevlisi statüsünde olan kişiler belli bir konuyu aktif bir şekilde konuşarak sunarken, muhatap kitlenin ölüm gerçeği üzerine bir araya geldiğini göz önünde bulundurarak beklenti ve ihtiyaca uygun içeriklerle konuşma yapmaktadır. Söz konusu beklenti ve ihtiyaç, sadece anlatım yöntemi ile sınırlı kalmamaktadır. Burada soru-cevap yöntemi de devreye girmektedir. Soru-cevap yöntemi, anlatım yönteminin öğrenme bakımından daha ileri bir formu olarak muhatabın bilgilerinin hatırlatılması, ezberlenmesi ya da güçlendirilmesi için soru sorup cevap alması ya da bu soru ve cevap etkinliğinin iki taraf arasında karşılıklı, karmaşık bir şekilde sürdürülmesine dayanan, öğrenen kitleyi anlatım yöntemine nispetle biraz daha aktif kılan bir yöntemdir.³⁹ Soru-cevap ağırlıklı din eğitimi faaliyetlerinde taziye merasimlerinde bulunan diğer ziyaretçiler de konuya aktif bir şekilde katılarak bu merasimin bir öğrenme ortamı olması yönünü daha da güçlendirmektedir. Ayrıca gerek anlatım gerekse soru cevap yöntemi esnasında çeşitli kıssalara da yer verilmesi, örnek olay yöntemi ile açıklanabilmektedir. Belli bir kitleye anlatılmak istenen bir konunun yaşanmış bir örnek olay ile desteklenmesi, öğrenmenin daha güçlü ve akılda kalıcı olmasını sağlamaktadır.⁴⁰ Taziye merasimlerinde düzenlenen din eğitimi faaliyetlerinde öğretim açısından bir yöntem çeşitliliğinin bulunması, bu ortamların birer öğrenme ortamı olması yönündeki iddiayı daha da güçlendirmektedir.

Taziye merasimlerinde din eğitimi faaliyetlerini yöneten, bu faaliyetleri yürüten kişiler, din görevlileri ve bölgede etkin olan medreselerde ilmî faaliyet yürüten müderrislerdir. Van yöresinin içinde bulunduğu Doğu Anadolu bölgesi, medrese adı verilen geleneksel eğitim ortamlarının güçlü olduğu bir bölgedir. Müderrislerin taziye faaliyetlerinde etkin olmaları, Van yöresinde medreseye bağlı geleneksel eğitim kurumlarının güçlü yapısına yönelik literatürde yer alan çalışmaları desteklemektedir.⁴¹ Ayrıca bu durum, bölgede din görevlileri ve müderrisler özelinde dinin bir otorite olarak kabul edildiğini ve bu otoriteye karşı bir saygının mevcut olduğunu da göstermektedir.

Van yöresinde düzenlenen taziye merasimlerinde sosyal statüye ve meslekî kariyere göre farklı uygulamalara yer verilmemesi, burada bir eşitlik ilkesinin benimsendiğini ortaya koymaktadır. Zira ölümün herhangi bir farklılık arz etmemesi gibi, ölen kişiler için düzenlenen taziye merasimlerinde de sınıfsal, mezhepsel ya da meslekî bir ayırım söz konusu değildir.

Van yöresinde düzenlenen cenaze, defin ve taziye merasimleri toplum tarafından önemsenmekle birlikte topluma pek çok yönden katkı da sunan bir yapıya sahiptir. Zira toplum, bu merasimler aracılığıyla birlik, dayanışma ve yardımlaşma ruhunu canlandırmakta ve yaşatmaktadır. Öte yandan dinî konularda bilişsel bir yeterlik elde etme ve manevî yönden duyuşsal bir farkındalığa sahip olma yönünden taziyelerin toplumsal bir işlev gördüğü ortaya çıkmaktadır. Söz konusu manevî ve duyuşsal

³⁸ Köksal - Atalay, *Öğretim İlke ve Yöntemleri*, 169.

³⁹ J. Leif - G. Rustin, *Pedagoji Doktrinleri Açısından Genel Pedagoji*, çev. Nejat Yüzbaşıoğulları (Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1974), 235-236.

⁴⁰ Ali Murat Sünbül, *Öğretim İlke ve Yöntemleri* (Konya: Eğitim Akademi Yayınları, 2011), 303-304.

⁴¹ Rıdvan Kalaç, "Van Medrese Geleneğinde Hadis Eğitimi ve Müderrislerin Hadis/Sünnete Yaklaşımları", *Türkiye'de Hadis Eğitimi*, ed. Recep Emin Gül - Ahmet Ali Çanakçı (Konya: Palet Yayınları, 2022), 180; Muhammet Sadık Hamidi, "Doğu ve Güney Doğu Medreseleri'nin Mahiyeti ve Ders Müfredatı'nın Islah Önerisi", *Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler Uluslararası Sempozyum*, ed. Fikret Gedikli (Muş: M.Ş.Ü. Yayınları, 2013); İslam Musayev, "Doğu Medreselerinde Eğitim: Hakkâri Mele Nezir Medresesi Örneği", *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi V/2* (2018), 233-245; İsmetullah Sami, "Doğu Medreselerinde Eğitim-Öğretim -Çokreşi Örneği-", *Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler Uluslararası Sempozyum*, ed. Fikret Gedikli (Muş: M.Ş.Ü. Yayınları, 2013), 151-160.

farkındalık, taziyenin faziletine ilişkin rivayetlerde de vurgulanmaktadır.⁴² Dinî konularda verilen bilgiler ve bununla ilgili insanlarda oluşan manevî/duyuşsal farkındalık, dinî ilke ve kuralların gündelik hayata yansımaları, devinîşsel bir çıktı olarak yaşamın içerisinde yer alması yönünde bazı beklentiler de taşımaktadır.

Araştırmadan elde edilen bulgular ve ulaşılan sonuçlar kapsamında çeşitli öneriler de öne sürmek gerekmektedir. Bu anlamda taziye merasimleri ile buralarda mevcut olan dinî, sosyal ve kültürel kodların yöresel karşılaştırmalarına yönelik saha çalışmalarına ağırlık verilmesi gerektiği düşünülmektedir. Örneğin Van, Bitlis, Ağrı gibi yakın yörelerin karşılaştırılması; yine Van, Erzurum, Diyarbakır gibi nispeten yakın kodlara sahip olduğu düşünülen yörelerin karşılaştırmalı bir düzeyde araştırılması ve son olarak da uzak yörelerin defin ve taziye merasimlerindeki söz konusu etkinliklerin karşılaştırılarak proje tabanlı bir saha çalışmasına konu edilmesinin önem arz ettiği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Abuzar, Celil. “Şanlıurfa’da Değişen Toplumsal Yapıda Taziye Geleneği”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 10/2 (2010), 259-274.
- Arıcı, İsmail - Albayrak, Ali. “Elazığ’da Taziye Geleneği”. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/2 (2007), 33-44.
- Aydın, Mehmet Zeki. *Din Öğretiminde Yöntemler*. Ankara: Nobel Yayınları, 2004.
- Aydın, Muhammet Şevki. *Din Eğitimi Bilimi*. Kayseri: Kimlik Yayınları, 2017.
- Berg, Bruce L. - Lune, Howard. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. çev. Eren Can Aybek. Konya: Eğitim Yayınevi, 4. Baskı., 2019.
- Bolçay, Ezgi. “Erzurum’da Cenaze Gelenekleri”. *Türkbilig* 28 (2014), 111-118.
- Coşkun, Ogun - Kayserili, Alperen. “Köklü Bir Kültürün Uzantısı Olarak Ağrı’da Taziye Evleri”. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 23/3 (2019), 1109-1130.
- Creswell, John W. *Araştırma Deseni: Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları*. çev. Yüksel Dede. Ankara: Eğiten Kitap Yayınları, 3. Baskı., 2017.
- Creswell, John W. *Nitel Araştırma Yöntemleri*. çev. Mesut Bütün - Selçuk Beşir Demir. Ankara: Siyasal Kitabevi, 6. Baskı., 2021.
- Çağrı, Mustafa. “Tâziye”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 202-203. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Çapçioğlu, Fatma - Açıkgöz, Öznur Kalkan. “Nitel Araştırmalarda Kullanılan Araştırma Teknikleri”. *Bilimsel Araştırma Süreçleri: Yöntem, Teknik ve Etiğe Giriş*. ed. Özcan Güngör. Ankara: Grafiker Yayınları, 2018.
- Çolak, Ali. “Ölmek Üzere Olan Kişiye ve Mezarındaki Ölüye Yapılan Telkin ile İlgili Rivayetler”. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* IV/2 (2004), 201-222.
- Demirel, Özcan - Kaya, Zeki. “Eğitimle İlgili Temel Kavramlar”. *Eğitim Bilimine Giriş*. ed. Özcan Demirel - Zeki Kaya. 1-22. Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 9. Baskı., 2014.
- Dikici, Erkan - Büyükdoğan, Seda. “Değişmeyen Ölüm Gerçeği Karşısında Değişen Taziye Kültürü: Kayseri/Tokmak Köyü Avşar Türkleri Örneği”. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi* 4/1 (2020), 49-67.
- Ertan, Mustafa Hakkı. “Sosyolojik Açıdan Batman ve Yöresindeki ‘Taziye Geleneği’ ve Bu Geleneğin Anadolu Taziye Kültürü ile Karşılaştırılması”. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi* 1/1 (2012), 949-962.
- Gürbüz, Sait - Şahin, Faruk. *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları, 5. Baskı., 2018.
- Hamidi, Muhammet Sadık. “Doğu ve Güney Doğu Medreseleri’nin Mahiyeti ve Ders Müfredatı’nın Islah Önerisi”. *Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler Uluslararası Sempozyum*. ed. Fikret Gedikli. Muş: M.Ş.Ü. Yayınları, 2013.
- İbn Abdurrahman, Ebû Abdullah Muhammed. *Rahmetü’l-Ümme fi Ahlâki’l-Eimme*. Beyrut: Dâru’l-Fikr,

⁴² Yaşar, “İslam Fıkhi Açısından Taziye Meselesi Üzerine Bir Değerlendirme”, 111-112.

2005.

- İbn Hacer, el-Heytemî Ahmed Şihâbüddîn. *Fethu'l-Cevâd*. Mısır: Matbaatu Mustafa, 1971.
- Kalaç, Rıdvan. "Van Medrese Geleneğinde Hadis Eğitimi ve Müderrislerin Hadis/Sünnete Yaklaşımları". *Türkiye'de Hadis Eğitimi*. ed. Recep Emin Gül - Ahmet Ali Çanakçı. 169-228. Konya: Palet Yayınları, 2022.
- Kırış, Şemsettin. "Hz. Peygamber'in Cenaze ile İlgili Uygulamaları". *TARR* 2/1 (2017), 41-61. <https://doi.org/10.30622/tarr.344526>
- Köksal, Onur - Atalay, Bünyamin. *Öğretim İlke ve Yöntemleri*. Konya: Eğitim Yayınevi, 4. Baskı., 2019.
- Leif, J. - Rustin, G. *Pedagoji Doktrinleri Açısından Genel Pedagoji*. çev. Nejat Yüzbaşıoğulları. Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1974.
- Musayev, İslam. "Doğu Medreselerinde Eğitim: Hakkârî Mele Nezir Medresesi Örneği". *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* V/2 (2018), 233-245.
- Nâsır, İntisar Said Ahmed. *Ahkâmü't-Ta'ziye fi'l-Fıkhi'l-İslâmî*. Babilis: Câmîatü'n-Necâh, Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- Neuman, Lawrence W. *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar*. Ankara: Yayınodası Yayıncılık, 7. Baskı., 2014.
- Nevevî, Muhyiddîn Ebî Zekerîya Yahyâ b. Şeref. *el-Ezkâr*. Beyrut-Dımaşk: el-Mektebetü'l-Emeviyye, ts.
- Osmanoğlu, Cemil. "Din Eğitimine İlişkin Temel Kavramların Kullanılışı Üzerine Bir Araştırma". *Bilimname* XXX/1 (2016), 157-205.
- Özbil, Alev. "Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlarının Cenaze Merasimleri". *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları* 11/22 (2012), 23-61.
- Özdemir, Muhittin. "Şâfi'î Mezhebi'nin Doğu Anadolu Ayağı ve Bingöl Örneği". *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 7 (2006), 343-364.
- Sami, İsmetullah. "Doğu Medreselerinde Eğitim-Öğretim -Çokreşî Örneği-". *Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler Uluslararası Sempozyum*. ed. Fikret Gedikli. II/151-160. Muş: M.Ş.Ü. Yayınları, 2013.
- Sünbül, Ali Murat. *Öğretim İlke ve Yöntemleri*. Konya: Eğitim Akademi Yayınları, 5. Baskı., 2011.
- Şen, İhsan. "Osmanlı'da Cenaze Merâsimleri ve Mûsikî" 3/2 (2019), 145-156.
- TDV. *İlmihal*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002.
- Usta, Hayati - Özbek, Sunullah. "Cenaze Hizmetlerinde Risk Değerlendirmesi". *OHS Academy* 3/2 (2020), 114-128.
- Uzunpostalıcı, Mustafa. "Defin". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 9/86. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994.
- Yaşar, Mehmet Aziz. "İslam Fıkhi Açısından Taziye Meselesi Üzerine Bir Değerlendirme". *Artuklu Akademi* 4/2 (2017), 109-134.